Nə Respublika Talış Mədəniyyəti Mərkəzinin, nə də qəzetin ofisləri yoxdur!

De Xıdo nomi!

TOLIŞON SƏDO

№ 10 (22) 24 mart 2012-nə sor MÜSTƏQİL QƏZET QİYMƏTİ 40 qəp.

Qəzet həftədə bir dəfə, şənbə günü çıxır

Tı Tolış boştə inə zıvoni jiyero çiçı kardə?

NOVRUZƏLİ MƏMMƏDOVUN ANADAN OLMASININ 70 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏDBİR KEÇİRİLMİŞDİR

"Talış.org" saytı xəbər verir ki, 22 mart tarixində dahi talış maarifçisi, talış xalqının dil və mədəniyyət hüquqları uğrunda böyük mübariz, "Tolışi Sədo" qəzetinin baş redaktoru və Talış Mədəniyyəti Mərkəzinin sədri, Talış dilinin təbliğinə görə həbs edilmiş və uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilərək, Bakı türməsində şəhid olmuş proffessor Novruzəli Məmmədovun 70 illik yubileyi doğma Ərçivan (Arçon) kəndində qeyd edilmişdir.

Yubiley tədbirinə ədəbiyyat və mədəniyyət xadimləri, ictimai simalar, Talış ictimaiyyətinin ziyalıları, hüquq müdafiəçiləri, alimin yaxın dostları və jurnalistlər qatılmışlar.

Tədbirdə Novruzəli Məmmədovun həyatı, elmi və ictimai fəaliyyəti haqqında məruzə və çıxışlar dinlənilmişdir. Natiqlər Novruzəli müəllimin yenilməz vətəndaşlıq mövqeyindən söhbət açmış, onun milli ideallar və talış xalqının hüquqları uğrunda mübarizədə dönməzliyini, Vətənə hədsiz məhəbbətini xüsusi vurğulamışlar.

Talışın görkəmli simaları Xanəli Tolış, Allahverdi Bayrami, Hilal Məmmədov, Sabir Şindani, Huseynqulu Məmmədli, Camal Lələzoə, Sərxan Əşrəfi, Barat Qasımov, Mətləb Dadaşov, Nəriman Ağazadə, Nəriman Azəri və başqaları Novruzəli Məmmədov haqqında xatirələrini danışmış, onun fəaliyyətinin müxtəlif cəhətlərinə toxunmuşlar.

Tədbirdə həmçinin yubileyə qatılmaq imkanı olmayan talış hərəkatının fəallarının teleqramları oxunmuşdur.

Yubiley mərasimindən sonra iştirakçılar böyük maarifçi şəhid Novruzəli Məmmədovun və övladlarının məzarlarını ziyarət etmiş, ruhlarına dualar oxumuşlar. Ustadın məzarı önündə nitqlər edilmiş və hökümətin etnosid siyatəti pislənmişdir.

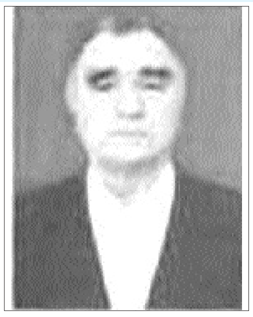

TALIŞLAR... səh 2.
ƏBÜLFƏZ RƏCƏBLİ

İQTİDARIN "MİTİNQLƏRİ"... səh 3.
Rafiq Cəlilov

LERİKDƏ NOVRUZ səh 4.
Nəriman AĞAZADƏ

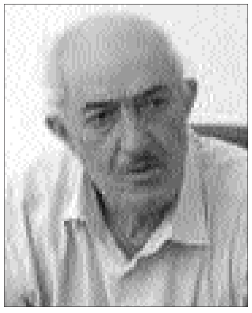

TOJƏ ŞEİRON səh 5.
XANƏLİ TOLIŞ

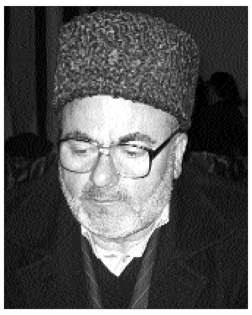

SİYO ÇOXO səh 6.
Allahverdi Bayrami

Mir Əsgar Xan Talışinski səh 7.
Razzaq Xansuvarov Talışxanov

Tolışon Sədo

Filologiya elmləri doktoru, professor Əbülfəz Rəcəbli

"Talış dilinin fonetikası" Bakı, "Nurlan" 2009 səh.17-39

Talışlar

(əvvəli ötən sayımızda)

Ərəb tarixi qaynaqlarının verdiyi məlumata görə, talışların ulu babaları elə talış adı ilə IX-XII əsrlərdə müasir Azərbaycan ərazisində, indi yaşadıqları yerlərdə yaşamışlar. B.V.Miller talış dilinin qədim azəri dilinin törəməsi haqqında fərziyyə irəli sürmüş (Б.В.Миллер. Талышский язык, Москва, 1953, səh. 254-263), V.B.Henninq həmin fərziyəni müdafiə etmişdir (W.B.Henning. The ancietic language of Azerbaijan - Transaction of Philological Society, London, 1955, p.176). Azəri dilinin XIV əsrə aid olan nümünələrini İran alimi Əhməd Kəsrəvi 1946-cı ildə Tehranda nəşr etdirmişdir (Ahmad Kesravi. Azəri ya zabane bastane Azarbaijan, Tehran,1946).

Mən ümumiyyətlə müəyyən bir xalqın müəyyən bir yerdə əzəli olması, yəni xalqın elə orada "doğulması", indi yaşadığı ərazidə yaranması, necə deyərlər, toxum kimi həmin torpaqda cücərməsi, təşəkkül tapması, orada formalaşması və təşəkkül tapdığı zamandan orada yaşaması fikrinin əleyhinəyəm. Mən bu fikirdəyəm ki, bəşəriyyət yaranandan bütün qəbilələr və xalqlar bu və ya digər şəkildə bir yerdən başqa yerə miqrasiya etmiş, başqa torpaqlarda məskunlaşmış, yerli sakinləri (aborigenləri) ya qırmış, qovmuş, onların ərazisində yerləşmiş, ya da həmin torpağın avtoxton əhalisi ilə qaynayıb-qarışmış, ya mənşəcə ona qalib gəlmiş, ya da onun içində əriyib, itmişdir. Artıq sübut edilmişdir ki, Amerikanın hindu qəbilələri o yerlərə Asiyadan köçmüşlər. Tarix buna da şahidlik edir ki, məsələn, ingilislər, almanlar, fransızlar, macarlar, finlər, şərqi slavyanlar (rus, Ukrayna, beloruslar), türklər, ermənilər, farslar və başqaları indi yaşadıqları yerə sonradan gəlmişlər. mən "kadusilər talışların indi yaşadıqları torpaqların əzəli sakinləridir" deyəndə talışların indiki Talış zonasında torpaqdan cücərdiyini nəzərdə tutmuram. Güman ki, talışlar da bu yerlərə gəlmişlər. Hər halda tarixə bizim eradan əvvəl və 1500-cü illərdə özünü arilər adlandıran hind-Avropa dilli İran qəbilələrinin indiki İran ərazisinə gəlmələri haqqında məlumata rast gəlmək olur: onlar İran ərazisinə şimaldan gəlmişdilər (Современный Иран, Москва, 1975, səh.110). Lakin, nə vaxt? Tarix bu suala cavab verə bilmir, tarix kadusilərin indiki Talış zonasına nə vaxt miqrasiya etdiklərinə şahidlik etmir. Mən "kadusilər talışların indi yaşadıqları torpaqların əzəli sakinləridir" deyəndə bunu nəzərdə tuturam. Buna görə də bu və ya digər xalqın bu və ya digər ərazidə yaşamasının qədimliyindən danışarkən yalnız və yalnız həmin xalqın bu yerlərə miqrasiyasının qədimliyindən, miqrasiya prosesinin qədimliyindən söhbət gedə bilər. Mən talışların bu yerlərin əzəli sakinləri olmasını deyərkən məhz bunu nəzərdə tuturam və tarixin əlçatmaz, ünyetməz dərinliklərində Talış torpağında başqa xalqın yaxud xalqların yaşamadığını iddia etmək fikrindən uzağam.

Talışların Qafqazın avtoxton əhalisi olması haqqında bir mənbədən oxuyuruq: "Bu gün kimsə şübhə etmir ki, əvvələn, talışlar Qafqazın qədim avtoxton əhalisinin nəsilləridir, güman ki, midiyalıların mədəniyyətinin varisləridir, çünki vaxtilə talış diyarı Azərbaycanın başqa əraziləri ilə birlikdə qədim midiya dövlətinə daxil idi; ikincisi, bir neçə əsr ərzində talışlar fəal surətdə Azərbaycan mədəniyyətinə qoşulmuşdur. İrandilli talış əhalisinin türkləşdirilməsi prosesi əvvəllər də, hələ VI-VII yüzilliklərdə, türkdilli qəbilələrin şimaldan irəliləmələri zamanı baş vermiş və XI-XII yüzilliklərdə, xüsusən XIII yüzillikdə güclənmişdi. XVII yüzilliyin sonunda Talış xanlığının əsası qoyulur. Xanlıq 1812-ci ildə Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil olur. Bu hadisə əvvəlcə Gülüstan (1813-cü il), sonra isə qəti surətdə Türkmənçay (1828-ci il) müqavilələri ilə möhkəmləndirilir" ("Союз" qəzeti).

Talış torpağı bir tərəfdən dəniz (Xəzər dənizi), o biri tərəfdən sıx meşəli dağlar (Talış dağları), şimaldan və cənubdan bataqlıq və cəngəlliklərlə əhatə olunduğu üçün yad qəbilələrin basqınına az məruz qalmışdır. Talış torpaqlarına yadellilərin az-az hücum etməsini mən bir də onların ən qədimdən indiyədək sülhsevər bir xalq olması ilə də izah edərdim. Tarix yalnız bir dəfə yad qəbilələrin talış ərazisinə həmləsinə şahidlik edir: XIII əsrdə Hülakülər Azərbaycanı işğal edərkən (tarix kitablarında İranı işğal edərkən yazılır, çünki o vaxt Azərbaycan dövləti yox idi və Talış İran dövlətinə daxil idi) bir neçə monqol ulusu Talışda məskunlaşmışdı. Tarixçilər Lənkaran rayonundakı Xarxatan (talışca Xaxarton) kəndinin mənşəyini monqollarla əlaqələndirirlər (müəllifin hansı mənbələrə əsaslandığını deyə bilmərəm, ancaq "Əxbərnamə"də də bu kəndlə bağlı məlumatlar var. Mənim bildiyimə görə isə, bu kənddə ağır seyidlər yaşayır. Seyidlər isə bildiyimiz kimi daha çox ərəb nəsilləridir. Xarxatan kəndinin relyefi də, bunu deməyə əsas verir ki, təqib olunan İmam övladları məhz bu ərazidə məskunlaşa bilərdilər. Tarixdən də məlum olduğu kimi, xilafətdə olan Əməvilərin, ondan sonra isə Abbasilərin uzun sürən təqiblərindən qaçan İmamlar və onların yaxın qohumları İran və Azərbaycan ərazisinə qaçmış və daha çox əlçatmaz yerlərdə məskunlaşmışdılar. Amma, hal-hazırda bu kənddə talış dilində danışmayan tapmaq çətindir. Hətta qonşu kəndlərlə müqayisədə, bu kənddə evdə də uşaqlarla talış dilində danışılır. (R.H.)); indi bu kəndin əhalisi talış dilində danışır. İranın və Azərbaycanın bütün ərazisini işğal edən və Azərbaycan ərazisindən Dağıstana hücum edən ərəblər də, dəfələrlə İrana və Şərqi Avropaya, habelə Bizansa hücum edən Orta Asiya ordaları da Talışdan yan keçmişdir. Beləliklə, talışlar uzun müddət tarixin keşməkeşində özlərinin etnoqrafik özünəməxsusluqlarını qoruyub saxlaya bilmiş, Orta Asiyada və Azərbaycanda (eləcə də dünyanın çox yerində) əsrlər, minillər boyu qanqarışması prosesindən kənarda olmuşlar. Yalnız səlcuq türklərinin XII yüzillikdə İranı və Azərbaycanı işğal etməsinin talışlara təsiri olmuşdur. Məhz bu dövrdə talışlar indi Lənkəran-Astara (əslində talış olmalıdır) ovalığı adlandırılan düzənin meşəsiz hissəsindən sıxışdırılmışdır: bu yerlərdə türklər məskunlaşmışdır.

Talışların ən çiçəkləndiyi dövr Azərbaycanda Səfəvilər sülaləsinin hakimiyyəti illərinə (XV yüzilliyin sonundan XVIII yüzilliyin iyirminci illərinədək) düşür. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan tarixində görkəmli rol oynamış qüdrətli Azərbaycan hökmdarı Şah İsmayıl Xətai Fatehin ulu babası, Səfəvilər xanədanının əsasını qoyan Şeyx Səfiəddin İshaqın (1252-1334) gəncliyi Talış torpağında keçmişdir. Şeyx Səfiəddin öz müəllimi Şeyx İbrahim Zahidin qızına evlənmiş və özünün yazdığı kimi desək, Şeyx Zahidin çovkan topu olmuşdur (yəni Şeyx Zahid öz ideyalarını təbliğ etmək, yaymaq üçün hər yerə onu göndərmişdir). Şeyx Səfiəddin bu torpağa bağlılığını, məhəbbətini öz nəslinə də aşılamışdır. Şeyx Səfiəddinin müəllimi Şeyx İbrahim Zahidin türbəsi indi də Lənkəran şəhərindən bir neçə kilometr cənubda yerləşən Şıxəkəran (talışca: Şıxəkon - Şeyx evləri) kəndindədir.

Oxucuların çoxsaylı xahişini nəşərə alıb "Əxbərnamə" əsərini hissə-hissə öz qəzetimizdə vermək qərarına gəldik. "Əxbərnamənin" elektron variantını bizə təqdim etdiyi üçün "Talış.org" saytına minnətdarıq.

BAKI - 2009

Çapa hazırlayan:
İshaq Axundov
Redaktor:
Seyidağa Onullahi.
Fars dilindən tərcümə edən:
Əli Hüseynzadə

MİRZƏ ƏHMƏD MİRZƏ XUDAVERDİ OĞLU

ƏXBARNAMƏ

(Talış Xanlığının tarixindən)

Azərbaycanın XVIII əsrin sonu-XIX əsrin əvvəllərinin sosial-iqtisadi və siyasi tarixinin hələ çox qaranlıq məqamları var. Həmin dövrdə İran və Rusiya Qafqazın, o cümlədən Azərbaycanın üzərində hökmranlıq uğrunda qanlı muharibələr aparırdılar. Azərbaycan bu muharibələrdə gah İran, gah da Rusiyaya meyl göstərməklə öz nisbi müstəqilliyini qorumağa can atan ayrı- ayrı xanlıqlar şəklində iştirak edirdi. Belə xanlıqlardan biri də Talış xanlığı olmuşdur. Oxuculara təqdim edilən "Əxbarnamə" əsəri həmin dövr Talış xanlığında cərəyan etmiş hadisələrinin bir çoxunda bilavasitə iştirak etmiş Mirzə Əhməd Mirzə Xudaverdi oğlu tərəfindən qələmə alınmışdır. Müəllif şəxsən şahidi olduğu, yaxud bilavasitə onlarda iştirak etmiş şəxslərdən eşitdiyi hadisələri çox canlı təsvir etmiş, hadisələrdə iştirak edən insanların və hadisələr cərəyan edən ərazilərin külli miqdarda toponimlərinin adını əsərdə göstərmişdir.

Əsər Azərbaycan tarixi ilə maraqlanan geniş oxucu kütləsi üçün maraqlı olmaqla yanaşı Azərbaycanın tarixini və toponimiyasını tədqiq edən mütəxəsislər üçün də zəngin mənbədir.

GİRİŞ

Əxbarnamə və onun müəllifi

Azərbaycanın ən səfalı guşələrindən olan Lənkəran - Astara bölgəsi barədə orta əsrlər dövründə xüsusi tarixi əsərlərin yazılmasına təsadüf etmirik. Bu mahal haqqında az-çox məlumatlara müxtəlif qaynaqlarda, o cümlədən Avropa səyyahlarının əsərlərində rast gəlirik. Həmin əsərlərdə Iran, Azərbaycan və Şirvan tarixi ilə əlaqədar Lənkəran-Astara bölgəsindən də bəzi adlar çəkilmiş, burada baş vermiş hadisələrə toxunmuşlar.

Maraqlıdır ki, XIX əsrin ikinci yarısında bilavasitə Lənkəran-Astara bölgəsi tarixinə aid iki əsər yazılmışdır. Onlardan biri Səidəli Kazım bəy oğlu Lənkəraninin 1869-cu ildə fars dilində yazdığı "Cəvahirnamə-yi Lənkəran" əsəridir. Bölgənin ictimai-iqtisadi tarixindən bəhs edən bu əsər hələlik çap edilməmişdir. Ikinci əsər isə Mirzə Əhməd Mirzə Xudaverdi oğlunun 1882-1883-cü illərdə yazmış olduğu "Əxbarnamə" əsəridir. Kitabda Lənkəran-Astara bölgəsinin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı, eləcə də adətənənələri barədə məlumat verilməklə yanaşı bir çox mahal və kənd adları çəkilir ki, onların əksəriyyətinin adları indi dəyişdirilmiş, yaxud təhrif edilmişdir. "Əxbərnamə" əsərinin əksər hissəsi müəllifin atasından eşitdikləri və bir qismi isə özünün başına gələn əhvalat və müşahidələri əsasında yazılmışdır.

(ardı səh.3-də)

İQTİDARIN "MİTİNQLƏRİ"...

Rafiq Cəlilov
celilovrafiq@mail.ru

Bu yazımı USTADIN 70 illik yubiley tədbirinə həsr etmək istəyirdim. Çox təəsüf ki, mən həmin tədbirdə iştirak edə bilmədim. Bunun birinci səbəbi mənim maşınsız olmağım idisə, ikinci və ən əsas səbəbi yubiley tədbirinin keçirilmə vaxtının mənə dəqiq deyilməməsi oldu. Nə isə, görünür təşkilatçılar məni o tədbirdə görmək istəməyiblər, baxmayaraq ki, digər qəzetlərin jurnalistlərini şəxsən dəvət etmişdilər...

Sumqayıtın paxlavası...

Mən həmişə "Xural" qəzetində Sumqayıtdakı məmur özbaşınalıqlarından yazırdım. Bu məmurlar, başda başçı Vaqif Əliyev olmaqla mənə qarşı böyük bir plan hazırlasalar da, yaxşı münasibətdə olduğum, respublikanın aparıcı qəzetlərindən birinin baş redaktoru məni gözlənilən təhlükədən xəbərdar etdi. Həmişə belə olub, məni daima son anda xəbərdar edən tapılıb. İşim bunda yox, sadəcə olaraq istəyirəm yenidən Sumqayıt mövzusuna toxunam. Bütün respublikada olduğu kimi, Sumqayıtda da "geniş quruculuq-abadlıq işləri" aparılır və çox maraqlıdır ki, bu "quruculuq-abadlıq işlərini" Gəncədən "transfer" edilmiş Eldar Əzizov aparır. Bu həmən Eldar Əzizovdur ki, onun Gəncədə apardığı və milyonlarla pul xərclədiyi "quruculuq-abadlıq işlərini" Yevlaxdan Gəncəyə "transfer" edilmiş Elmar Vəliyev dibindən sökərək, təzədən aparır. Bir neçə milyon "cartes", getdi "sələfüyə", yəqin ki, Elmar Vəliyevin də Yevlaxda apardığı "quruculuq-abadlıq işlərini" onu əvəz edən başçı "yerlə yeksan edib". Sözüm bunda yox, amma bir şeyi anlamaq iqtidarında deyiləm, necə ola bilir ki, Gəncədə bir neçə milyon manatın "şotuna" aparılan "yarıtmaz quruculuq-abadlıq işlərinin" müəllifi indi həmən işləri Sumqayıtda aparır? İndi məni başa salın görüm, necə ola bilir ki, Gəncəni "yarıtmayan" Eldar Əzizov Sumqayıta transfer oldu? Yox, əgər o Gəncəni "yarıtmışdısa", onda niyə Elmar Vəliyev Gəncəni təzədən "söküb-yığır"? Axı buna milyonlarla pul xərclənib, indi sabah Eldar Əzizovu burdan başqa rayona aparsalar, onun yerinə də Elmar Vəliyevi gətirsələr, yenə də "sök-ha-sök" başlayacaq? İndi bu iki başçıdan soruşan varmı ki, a kişilər, hansınız düz işləməmisiz? Əgər Eldar Əzizov Gəncədəki "quruculuq-abadlıq işlərini" düzgün aparmayıb, milyonları pulu kül kimi göyə üfürmüşdüsə, bəs onda niyə onu "dövlət əmlakını talamaq" maddəsi ilə həbs etməyib, Sumqayıtın "quruculuq-abadlıq işlərini" ona tapşırdılar? Yox, əgər Eldar Əzizov Gəncəni "düzgün qurub-abadlaşdırmışdısa", onda niyə Elmar Vəliyevi "biləRəkdən dövlət büdcəsinə küllü miqdarda ziyan vurma" maddəsi ilə həbs etmirlər? Bax, bu niyələr məni dəli edəcək, ya mən bu "niyə"lərə cavab tapmalıyam, ya da... Nə isə, indi hörmətli kulinar, üzr istəyirəm, başçı Eldar Əzizov Sumqayıtda nəhəng bir paxlava bişirtdirib, Novruz bayramında verib kasıb-kusubun ixtiyarına. Eldar Əzizov çox gözəl bilirdi ki, əksər Sumqayıtlılar evlərində paxlava bişirə bilməyiblər, buna görə də o böyük bir paxlava bişirtdirib, yetim Sumqayıtlılara yedizdirdi. Vallah bu Sumqayıtlılar yaxşılıq bilən deyillər, kişi hər bayramda bunlara şirniyyat yedizdirir ki, ağızları şirin olsun, başçı haqqında şirin danışsınlar, bu Sumqayıtlılar kişinin çörəyini yeyib, dalıyca danışırlar. Sən demə başçı Sülh prospektinə təzə döşənmiş bardurları ona görə söküb, yenisi ilə əvəzləyib ki, bu yeni bardurları onun daş sexi istehsal edir, bu boyda yalan olar? Nə olsun ki, o bardurlar təzə idi, heç qırxı çıxmamışdı, bu əsas verirmi ki, kişi haqqında şaiyə yayasız? Amma öz aramızdır, indiki bardurlar daha da təzədir, pisdir ki? Eldar müəllim Sumqayıta təzə quraşdırılmış işıq dirəklərini söküb, onları lap təzə dirəklərlə əvəz etdi ki, şəhər bir az da işıqlı olsun, qədirbilməz sumqayıtlılar başladılar ki, bəs başçı prezidentin ayırdığı bu milyonlarla, əksəriyyəti evsiz olan Sumqayıtlılara bir neçə bina tikə bilməzdimi? A kişi, tikmək olsaydı, tikərdi də, yəni Eldar Əzizov sizin qədər bilmir? Gedin işinizlə məşğul olun da...

Bakının AVROviziYASI...

AVROviziyaya çox az qalıb, işlər sürətlə gedir, billur sarayın da hazır olmasına bir şey qalnayıb, (qulaqlara qurğuşun, deyirlər ki, guya bu billur sarayla yanaşı bəzi oliqarxlar "dövlətin şotuna" özləri üçün otellər də tikirlər) amma.. Bir tərəfdən bəzi əhali, xüsusən özlərini "müsəlman" sayanlar "biz AVROviziyaya yox deyirik!" şüarı ilə başımızı xarab edirlər, bir yandan da qurban olduğum Xıdo bunlara tez-tez sərtləşən havasatı ilə başa salır ki, etməyin, bu "üzdəniraqları" Azərbaycana yığmayın, Sizi cəzalandıraram. Amma bu oliqarxiyanın gözünü şeytan icadı olan AVRO elə tutub ki, onlar bütün bunları görmürlər, üstəlik bu üzdəniraqlar üçün indidən hazırlıqlar da "YAPırlar", martın 17-də gözlənilmədən Hacıbələ müxalifətə mitinq keçirtmək şansı tanıdı, hətta AzTV həmən mitinqdən reportaj da hazırladı. Əli Həsənov biraz da irəli gedib, əhalinin "sərbəst toplaşmaq" hüququnun olduğunu "gözümüzə soxdu", bu Əli Həsənovdan soruşan olmadı ki, a kişi, bəs bu yetim müxalifət uzun illərdir mitinq sevdasındadır, niyə icazə vermirdiz? Deyirdiz ki, "Sərbəst toplaşmaq azadlığı digər əhalinin hüquqlarının pozulması hesabına ola bilməz", indi nə oldu ki, birdən-birə "digər əhalinin hüquqlarını pozub, müxalifətə də sərbəst toplaşmaq hüququ tanıdız?" Bax pişiyin quyruğu burda görsənir. Məlum olur ki, bunlar AVROviziyada udanda öhdəlik götürüblər ki, üzdəniraqların paradını Bakıda təşkil edəcəklər, amma sonra fikirləşiblər ki, əhali onları qınayar, hər necə olmasa neçə illərdir 3-4 nəfər bir yerə toplaşıb, bir şüar da deyə bilmirlər. Burda "sərbəst toplaşmaq azadlığı" iqtidarın köməyinə gəldi, sonra baxıb gördülər ki, uzun illərdir bu "azadlıq" bizdə yazaq edilib, pərdəni götürmək lazımdır. Pərdəni götürmək üçün müxalifətin "üzdəniraqların paradınacan" bir-iki mitinq etməyi lazım idi. Müxalifət isə tərpənmək bilmirdi, müxalifətdəki "YAPonlar" işə keçdilər, təklif verdilər ki, mitinq edək, Hacıbələdan yer istəyək. Müxalifət liderlərinin cavabını gözləməmiş sosial şəbəkədə "17 mart-nicat günü" adlı təbliğat da apardılar. Gözünə döndüyüm Hacıbələ da bunu gözləmirdi? Dərhal yer ayırdı, mitinq oldu, növbəti mitinq üçün də şərait yaradıldı, beləcə AVROviziyadan əvvəlki "parad" üçün zəmin hazırlandı, indi mən deyən də ki, müxalifət iqtidarın çaldığı havaya oynayır, məni top atəşinə tuturlar, məni YAPokalipsis gəmisinin matrosu kimi qələmə verirlər, eybi yox, mayacan dözərəm, görüm AVROviziyadan sonra mitinq etməyə duxunuz çatacaq? Helə həmin Hacıbələ sizə "otkaz" edəcək, bu gün sizinlə "həmfikir olub, sizin toplaşmaq hüququnuzu tanıyan" (əslində sizi özlərinə həmfikir edən) Əli Həsənov elə həmin AzTV-dən sizi biabır edib deyəcək ki, "bekar adamlardılar, camaatı narahat edirlər", onda sizdən soruşaram: "Həzarat, mitinq nə oldu? Niyə mitinq çağırmırsız?"

(əvvəli səh. 2-də)

MİRZƏ ƏHMƏD MİRZƏ XUDAVERDİ OĞLU

ƏXBARNAMƏ

(Talış Xanlığının tarixindən)

Mirzə Əhməd Mirzə Xudaverdi oğlunun əcdadı Qarabağda yaşayan Zərgərli tayfasına mənsub olmuşdur. Müəllifin babası Kərbəlayi Qurban Nadir şahın hakimiyyəti dövründə Qarabağdan Talış mahalının Qızılabad kəndinə köçüb gəlmiş, burada ev saldırmış, bir neçə il həmin yerdə yaşamışdır. Babası Kərbəlayi Qurbanın iki qardaşı da olmuşdur. Baxşıbəy Zuvand məntəqəsinin Limar kəndində, digər qardaşı isə Muğanın Ərkivan (hazırda Masallı rayonunda yerləşir) kəndində sakin olmuşdur. Kərbəlayi Qurban bir müddət Qızılabadda yaşayıb Lisan tayfasından qız aldıqdan sonra Ağa Məhəmməd şah Qacar Mir Mustafa Xan üzərinə hücum etdiyi zaman məcburiyyət qarşısında qalaraq Astaranın Kurab mahalının Butəsər kəndinə (İndi Pensar adlanır) köçüb, məşhur Ağa Kərim məhəlləsində sakin olmuşdur. Pensər kəndi Kərbəlayi Qurban, oğlu Mirzə Xudaverdi və əsərin müəllifi Mirzə Əhmədin daimi sakin olduğu yerə çevrilmişdir. Bu zaman Mirzə Əhmədin atası Mirzə Xudaverdi Rəşt mahalının Kəskər kəndinə gedib, 4 il mədrəsədə təhsil alır. Təhsil aldığı vaxt həm də müəllimlik edir. Sonra Butəsərə, yəni evlərinə qayıdır. Üç aydan sonra təhsilin davam etdirmək üçün İsfahana gedir. Orada 7 il təhsil alır. Böyük şöhrət qazanır. Lənkəran hakimi Mir Mustafa Xanın (1787-1814) dəvətilə bir müddət onun divanında katib (mirzə) işləyir. Sonralar Mir Mustafa Xanın baş vəziri vəzifəsinə təyin edilir. Ümumiyyətlə, Mirzə Xudaverdi 30 il Mir Mustafa Xana, onun oğlanları Mir Həsən Xana 20 il, Mir Abbasa isə 15 il qulluq etmişdir. Onun Mirzə Əhməddən başqa İbrahim və Molla Cəfərqulu adlı iki oğlu da olmuşdur.

"Əxbərnamə"nin müəllifi Mirzə Əhməd isə 1786-cı ildə anadan olmuş, 1883-cü ildə 97 yaşında ikən eynəksiz həmin əsəri tamamlamışdır.

Mirzə Əhmədi uşaq ikən yay fəslində atası onu təhsil almaq üçün Rəştə göndərir. Qardaşı Molla Cəfərqulu həmin zaman Rəştdə yaşayırdı. Ənzəliyə çatacaq göz xəstəliyinə tutulduğundan Pensərə, öz evlərinə qayıdır. Gözü sağaldıqdan sonra Mirzə Əhməd yenidən Rəştə gəlir və orada məşhur xəttat Məsihidən gözəl yazmağı öyrənir.

Onu qəbul edərkən Məsihi ona bir sətir xət yazdırıb "Bu mənim birinci xəlifəmdir" deyir. Tələbələr arasında da Mirzə Əhmədə "Birinci xəlifə" deyirdilər. Mirzə Əhməd iki ay Hacı Məhəmmədin mədrəsəsində təhsil aldıqdan sonra atası Pensərə qayıtmaq istəyir. Oğlunu da özü ilə aparmaq istədikdə müəllim Mirzə Xudaverdiyə deyir: "Qoy, mənim yanımda qalsın. Əgər bir il mənim yanımda məşq etsə, bir ildən sonra Iranda buna bənzər gözəl yazı yazan olmaz"1 (səh. 69b). Nəhayət, Mirzə Əhməd atası ilə birlikdə Pensərə qayıdır. Bir müddət Iran Astarasına köçüb orada üç il qalırlar. Mirzə Xudaverdi, oğlu Mirzə Əhmədi Ərdəbilə aparıb, Molla Ibrahim mədrəsəsinə qoyur. Orada səyaq elmini öyrənmək üçün şah dəftərxanasında da təhsil alır. Gündüzlər şah dəftərxanasında, gecələr isə yatmaq üçün mədrəsəyə qayıdırdı. Onunla birlikdə təhsil alan Butasərli Molla Musa ilə bir hicridə olurdu. Divandan Mirzə Əhmədə ildə 20 tümən pul və 3 xarvar buğda məvacib təyin edilmişdi. Üç il bu qayda ilə Ərdəbildə keçib.

Mirzə Əhməd artıq gözəl xəttat idi. Mir Abbas bəy Sefiddəştə hakim təyin edildikdən sonra Mirzə Xudaverdini yanına dəvət edib deyir: "Siz Butəsərə gəlib öz pulunuz ilə alınmış mülkünüzdə yerləşib, bizim mirzəlik işlərini də aparın. Keçmişdə sizin əlinizdə olan əkin yerlərini də sizə bağışlayacağam. Mirzə Əhmədin Butəsərdəki bütün qohumları bu təklifi bəyənir. Nəhayət, onlar yenə Astaranın Butəsər kəndinə, öz evlərinə köçürlər. O vaxt Irandan Rusiya torpağı hesab olunan Rus Astarasına gəlmək o qədər də asan iş deyildi. Burada təbəəlik məsələsi də var idi.

(davamı var)

Nəriman AĞAZADƏ,
etnoqraf.
(əvvəli ötən sayımızda)

LERİKDƏ NOVRUZ

Bu yazının yazılmasını keçən il, Lerik Rayon İH, dövlət qəzetlərinin birinin sifarişi ilə istəmişdi. Yazını yazıb təhvil verdim. "Görünməyən Əl" onun dərc olunmasına mane oldu.

Son dövrlər bəzən icra ediləsi mərasimlər qarışdırılsa da, əvvəllər son çərşənbə axşamı evdən çıxmaq, qonaq getmək, qulaq falına çıxmaq və ya digər falaçmalarla məşğul olmaq məqbul sayılmazdı və edilməzdi. Bunlar yalnız Novruz bayrami axşamı və Novruz günü edilərdi. Təkcə, imkanlı şəxslər imkansız qohum-qonşuya çərşənbələrini ruzili keçirsinlər deyə ərzaq yardımı edərdilər. O da, çox vaxt elə edilərdi ki, pay alan yardım edənin kimliyini bilməsin. Yeni yaranmış bir adəti təqdir etmək olar. Belə ki, son illər yaxınlı-uzaqlı qohumlar, qonşular həmin axşam biri-birilərinə zəng edib, "çərşənbələşirlər". Çərşənbə günü, səhər sübhdən analar-bacılar, gəlinlər-qızlar durub çeşmə başına gedər, qablarını "yeni" su ilə doldurarlar. Çeşmə arxını, (çayın) üstündən hoppanarlar "dərd- bəlanı, ağrını-acını" suya verib, özlərindən "kənar edirlər". Çeşmənin, (bulağın, çayın) içindən kiçik daşlar götürür, onları və çeşmədən (bulaqdan) götürdükləri suyu evə gətirib suyu evin hər tərəfinə, yatmışlara çiləyirlər. Kiçik daşları ərzaq qablarının içinə qoyurlar. İnanırlar ki, bugünkü su dünənki sudan deyil, məhz yeni yaranmış sudur. Onun təmizlik, şəfa verici qüvvəsi daha çoxdur. Daşların isə bərəkətverici qüvvəsi vardır.

Çərşənbə günündə hamı çimməlidir. Bu vacib sayılır. Deyilir ki, hər kəsin bədənində, yeri heç kimə məlum olmayan bir tük vardır ki, o mütləq son çərşənbə günü islanmalıdır. Əlbəttə, məlumdur, ona görə belə deyilir ki, heç kim çimməyə tənbəllik etməsin və ya təkcə başını yumaqla kifayətlənməsin. Çərşənbə günü kişilər, oğlanlar saçlarını tamam qırxdırmalı və ya azaltmalıdırlar.

Çərşənbə günündən başlayaraq Novruz gününədək kim kimi görürsə, kim kimə rast gəlirsə, bir-birini çərşənbə bayramı münasibəti ilə təbrik edir. Oğlanlar, kişilər məhəllələrdə, küçələrdə, bazar-dükanda, meydanlarda yumurta çaqqışdırır. Şərtə görə, tərəflər razılaşsa, yumurtanın möhkəmliyinin, dişə vurmaqla "dadına baxmaq" da olar.

Bundan sonra Novruz axşamı və Novruz bayramı üçün hazırlıq işləri aparlır.

Novruz bayramının başlanmasını bilicilər, nücum elmindən başı çıxan adamlar olanda, onlar durbinlə göyə baxır, Günəşin zodiak bürcünə daxil olmasını, bununla da gecənin gündüzlə bərabərləşməsini və yeni ilin başlamasını, onun nə üstündə (hansı heyvan üstündə təhvil olunmasını) elan edərdilər. Bölgədə münəccim olmayanda, bu işin icrası din xadimlərinin, mollaların öhdəsinə düşürdü.

Gunəş ilinə görə yeni ilin başlanğıcı fərvərdin ayının 1-i, miladi təqvimi ilə əsasən, martın 21-nə, bəzən də 22-nə düşür.

Novruz bayramı mərasimləri köhnə ilin son axşamında başlanır. Axşam yeməyinə son çərşənbədə hazırlanan yeməklər təkrarən hazırlanir, şamlar yandırılır, üzərlik tüstülədilir. Bəzi ailələrdə səməni halvası bişirilir. Bayram axşamı həyətdə tonqal qalamaq, qonqa (məşəl) atmaq olmaz. Niyyəti olan şəxslər bir boyanmamış yumurta, bir qırmızı və bir qara karandaş götürüb, təndirin gilfəsinə qoyurlar. Ertəsi gün yumurtanı nəzərdən keçirirlər. Əgər yumurta qara karandaşla cızıqlanıbsa, niyyət bəd, qırmızı ilə cızıqlanıbsa, xoşluğa, uğura yozulur. Bu "yumurta falı" adlanır. "Yumurta falı" ilə çox vaxt ərgən qızlar məşğul olurlar. Onlar adətən, yeni ildə nişanlanacağı, ər evinə gedib-getməyəcəyi barədə niyyətlər edirlər.

Yemək süfrəsindən sonra, cavan oğlan və qızlar, uşaqlar evdən çıxıb qurşaqatdıya gedirlər. Keçmiş dövrlərdə belə bağlanan qurşağı açıb, üstü yastı damlı evlərin bacalarından bayrampayı üçün sallayardılar. Bu səhnəni şairimiz M. Şəhriyar öz "Heydərbabaya salam" əsərində gözəl təsvir etmişdir. Son 80-100 ildə qurşaqlar əvvəl dəsmalla, sonra isə papaqla əvəz edilmişdir. Bayrampayı bayram xonçasında olan müxtəlif şirniyyatdan, kökələrdən, talışların bişirdiyi "əyirdək" adlanan, bamiyəyə oxşar kökə, meyvə, qovurğa və s. olardı. Oğlanlar, onların payına yumurta düşəndə xüsusiylə sevinərdilər. Keçmişdə qurşağa kiçik həcmli geyimlər-toxunma yun corab, əlcəklər və s. də qoyulardı.

Novruz axşamı qadınlar-qızlar qulaq falına çıxardılar. Qulaq falına çıxan şəxs hansı evi nəzərdə tutubsa, o evin qapısına yaxınlaşıb, içəridən eşidəcək ilk cümlə və ya sözlərə əsasən, əvvəlcədən tutduğu niyyətin uğurlu və ya uğursuz olacağını yozurdu. Ona görə də evlərdə xəbərdarlıq olurdu ki, səmimi, yaxşı fikirlərlə danışsınlar, qulaq falına çıxan ola bilər, qoy xoş söz eşitsin.

Novruz günündə qohumlar, qonşular bir-birinin evinə gedər, xəstələrə, kimsəsizlərə baş çəkər, hal-əhval tutar, bir-birilərinə yeni ildə daha xoş guzəran, bolluq, firavanlıq, toy-bayramlı günlər arzulayırlar. Küsülülərin barışması və ya barışdırılması vacib məsələlərdən hesab edilir. Novruz şənlikləri, bayram günündən başlayaraq ən azı bir həftə, müxtəlif şənliklərlə, mərasimlərlə, oyun və əyləncələrlə davam edir. Uşaqlar, gənclər dəstə halında evbəev gəzir, Novruza həsr olunmuş nəğmələr oxuyur, dualar edir, bayrampayı alırlar. Bu mərasim "Novşud" adlanır. Keçmişdə Novşud dəstəsi kütləvi tamaşalar göstərməklə Novruz bayramının əsas aparıcı qüvvəsi rolunu oynayırdı. Novruz şənliklərindən tanıdığımız əsas obrazlar olan Dodo, Qıdi (Qodu), Kosa, Keçəl, Keçi, Gəlin, Bahar qızı, məhz Novşud dəstəsinin üzvləridirlər. Novşud dəstəsi son 60-70 il bundan əvvələdək Lerikdə, hətta qonşu kəndlərə gedib, nəğmələrini söyləyər, tamaşalar göstərər, məzhəkələr nümayiş edərdi. Təssüf ki, ilbəil Novşud nəğmələri unudulmaqdadır. Novşud dəstəsinin soylədiyi ən məhşur nəğmə:

Bahar oməy, bahar oməy,
xəş oməy,
Vılonən bə tojə sori
xoş oməy.

(Bahar gəldi, bahar gəldi,
xoş gəldi, güllər də yeni ilə
xoş gəldi)

Sözləri ilə başlanan nəğmədir ki, o bəzən, fars dilində də səsləndirilmişdir.

Araşdırmalarımızdan məlum olur ki, ən qədim dövrlərdə Lerikdə keçirilən Novruz tamaşalarında əsas aparıcı obraz və ya obrazları yüzilliklər ərzində dəyişiklərə məruz qalmışdır. Məlumdur ki, hər hansı bir xalq məzhəkəçisinin qeyri-adi, qəribə görkəmə malik olması tamaşanı bir az da təravətləndirir. Lerikdə, elə ətraf rayonlarda da Novruz tamaşalarının bizə məlum olan ən qədim obrazı "Dodo" adlandırılan komik bir qadın olmuşdur. O, deyib-gülən, hamını öz məzəli hərəkətləri ilə güldürməyi bacaran, hazırcavab, lazım gələrsə, situasiyadan asılı olaraq, bədahətən şeir "qoşa" bilən bir şəxs olmalı idi. Dodo rəngbərəng, müxtəlif cür parçalardan tikilmiş tuman-köynək geyinər, üstünü muncuq və digər bəzək əşyaları ilə bəzəyər, çiyninə xurcun və ya heybə salar, dəstənin mərkəzində durub, xor nəğmələr oxumaqla, məhz, Dodoya bayrampayı yığılardı. Dodo da elə yığdıqlarını qarşısına çıxan digər insanlara paylayardı.

Talışlarda "dodo" indi də əsasən böyük bacıya, anaya müraciət forması kimi işlədilir. Bu sözə "Avesta"da "dohdo" şəklində rast gəlirik.

Əgər Novruz şənlikləri üçün Dodo rolunu ifa edə biləcək bir qız, qadın tapılmazdısa, onda bir iri taxta çömçəni dodo formasında müqəvva kimi bəzəyib, bir nəfər onu yuxarı tutaraq, əldə oynadar, dodo kimi təqdim edərdi.

Qıdı isə gödək boylu, liliput adama deyilir. Folklorşunas E.Aslanov özünün "Eloba oyunu, xalq tamaşası" əsərində yazır ki, Novruz şənliklərində "Keçəl" obrazını ifa edən oyunçu adəti üzrə kiçikboy olardı. Baş rolda olan oyunçunun necə adlanmasından asılı olmayaraq, xalqın daha çox, asan əyləndirilməsi üçün onun komik, məzəli görkəmə malik olmasına önəm verilərdi.

Sonralar Kosa obrazı meydana gəldi. İndi biz "kosa" üzündə tük çıxmayana və yaxud, üzündə, saqqalında seyrək tük çıxana deyirik. Kosa Səfəri, Göygöz Kosanı yada salaq. Əslində isə, "kosa" sözünün hərfi mənası-qırxıq baş, yəni, keçəl deməkdir. E.Aslanov, yuxarıda adını göstərdiyimiz əsərində "Keçəl" obrazı haqqında yazır ki, o muğlarda olub, məzhəkə, kukla tamaşalarında iştirak edən əsas simadır. O, hazırcavab, diribaş, ilk baxışdan sadəlövh olur. Bu surəti ifa edən oyunçu adəti üzrə kiçikboy olar... başına qoyun qarnı və ya ağ keçədən papaq keçirilərdi. Görkəmli müğənni, aktyor H.Sarbski "Köhnə Bakı" əsərində Bakı şəhərində keçirilmiş Novruz tamaşaları ilə bağlı qeyd edir ki, bəzən Kosanın başına sələ keçirirlər. Əlbəttə, bu "Kosa"nın (Keçəlin) təbii keçəlliyi olmayanda həyata keçirilirdi. Yuxarıdakı fikirlərdən məlum olur ki, əslində Kosa elə Keçəldir. Bizə elə gəlir ki, bugünkü Novruz tamaşalarında gördüyümüz Keçi obrazı da öz kökünü Keçəl, və ya Kosadan, daha doğrusu, bu obrazlardan deyil, bu oxşar sözlərdən formalaşmış və müstəqil personaja çevrilmişdir.

Son illərdə Novruz tamaşalarında gördüyümüz "Bahar qız" "qar qız"ın prototipi kimi gözə görünsə də, o, eləcə də, "Kosa-gəlin" tamaşasındakı "gəlin" obrazı qan yaddaşımızdakı Dodo obrazının bu şənliklərdə təcəssümüdür. "Kosa-gəlin" tamaşasının məhz Lerikdə yaranmasını folklorşunaslar təsdiqləyirlər.

OFƏYEMON

İradə Məlikova
iradamalikova@mail.ru.

(əvvəlış navminnə numrədə)

15
Çe Xıdo de İbrami əhd

1 Mıddəti bəpeştə çiyemonədə nozil bin Rəbbi ın sıxanon bə İbrami: "Ha İbrama, mətars. Azim ıştı ğalxən. Vey yol bəbe ıştı mıkofot". 2 İbrami votışe: "Bəmı çiç bədoş, ha Xıdovandə Rəbba? Çımı nime fərzənd, çımı kəy soyb bəbe ım Dəməşğıjə Eliezer". 3 İbrami dəvom kardışe bəştə sıxani: "Tı bəmı fərzənd nıdoy qorənə, çımı kəy nokə bəbe çımı varis". 4 Rəbbi ın sıxan nozil be bəy: "Əv nibəbe ıştı varis, ıştı ıştən peşto omə fərzəndı bəbe ıştı varis". 5 Rəbbi bekardışe əv bə benton, votışe: "Diyəkə bə osmoni, başmard, qirəm bıznoş aşmarde əyo bıə astovon". İjən votışe: "Ənə bəbe ıştı nəsıl". 6 İbrami imon kardışe bə Rəbbi, Rəbbi salehəti zınəşe ım bəy. 7 Rəbbi votışe bə İbrami: "Az Rəbbim ın zəmini bətı irsi ğəzinə doyro tıni Xaldeyıjon şəhr Uro beyəkə". 8 İbram parsəy: "Ha Xıdovandə Rəbb, çoknə bıznım çımı əy irsi ğəzinə səy"? 9 Rəbbi votışe bəy: "Biyə Bomı qıləy sesorə kələ, qıləy sesorə moə bız, qıləy sesorə ğoç, həmçinin qıləy tətur iyən qıləy kafte balə". 10 İbrami peqətışe obırnişe əvon həmməy, co kardışe bə dı poə, noşe har qılə poə çə iqlə navədə, əmma poə nıkardışe pərəndon. 11 Əşivoə pərəndon pərəyn oməyn çe cəmdəkon səpe, əncəx İbrami tojnişe əvon. 12 Həşi eşə vaxti bə İbrami oməy nığılə han İberdəmə eçıkəy çəy səpe dəhşət iyən pındə toyki. 13 Rəbbi votışe bə İbrami: "Yəğın bızın ki, ğərib bəbe ıştı nəsıl açinə zəminədə, nokəti bəkarde bə əyo bıə milləti iyən bəvon zılm kardə bəbe çosa sor. 14 Əncəx Az ıştən cəzo bədom bəçəvon nokəti kardə xəlği. Çımi bəpeştə əvon bebəşen çəyo de yolə əmloki. 15 Tı isə dırozə umr karde bəpeştə bəmardeş de sulhi bəşeş ıştə pəon tono. 16 İyo obəqarde ıştı çominə nəsıl, çumçıko hələ pur bıəni çe Emorıjon qıno piyolə". 17 Həşi eşə, toyki darşeədə duyəvul beşə qıləy tənu iyən ozavziyə qıləy ğonğə çiyeçiye dəvarde pıtıpoə bıə həyvonon arəo. 18 Ə ruji Rəbbi əhd bastışe de İbrami, votışe: "Az bəştı nəsıli doydəm ru Misiriku tosə yolə ru Fərati dıroz bıə ın zəminon - 19 Qenıjon, Qenizıjon, Qadmonıjon, 20 Xetıjon, Perizıjon, Emorıjon, Kənanıjon, Qirqaşıjon iyən Yevusıjon zəmini".

16
Həcər iyən İsmoyl

1 Bedənıbeşe əğıl İbrami jeni Səray. Çəy hestışbe Həcər nomədə qıləy Misirıjə kəniz. 2 Səray votışe bə İbrami: "Diyəkə, Rəbbi bastışe çımı bətn ki, nıbume əğıl. Nezkət bıkə de çımı kəniz, bıdə əv bomı bızandı əğıl". İbrami quş doşe bə Səray sıxani. 3 İbrami jen Səray vardışe ıştə kəniz Misirıjə Həcər, doşe bə İbrami boəy jen beyro; ın əhvolot be İbram zəmin Kənanədə da sor jiye bəpeştə. 4 İbrami nezkət kardışe de Həcəri, Həcər mande bə əğıl. Həcər vindeədə ki, hamiləye, dəmande de həqorəti diyə karde bəştə xanımi. 5 Səray votışe bə İbrami: "Tı səbəb biş bəçımı təhğir be. Az dome bəştı vənqo ıştə kəniz, əvən vindeədə ki, hamiləye, dəmande de həqorəti diyə karde bəmı. Bıdə Rəbb hıkm bıkə ıştı iyən çımı arədə". 6 İbrami votışe bə Səray: "Iştı kənizi doydəm bəştı ixtiyor, çiçı piyeydə, bıkə dəəy". Səray dəmande saxt rəftor karde deştə kənizi, əvən vite çəy tono. 7 Rəbbi mələki pəydo kardışe əv Şuri roysə bıə daştədə honi tono. 8 Mələk parsəy çəyku: "Ha çe Səray kəniz Həcər çıkonco omeydəş, çune şeydəş"? Həcəri votışe: "Az viteydəm ıştə xanım Səray tonikı". 9 Rəbbi mələki votışe bəy: "Oqard ıştə xanımi tono iyən tabe bıbi bəy". 10 Rəbbi mələki dəvom kardışe bəştə sıxani: "Lap heyve bəkardem ıştı nəsli, nibəbe zıne çəy sə-bıni ve bey qorənə". 11 Çəyo Rəbbi mələki votışe bəy: "Diyəkə, tı əğılbəboloş, Bəzandeş qıləy zoə. İsmoyl bınəyş çəy nomi, Çumçıko Rəbbi məsəşe əzyəti dılədə ıştı fəryodi. 12 Əv bəbe insonon arədə Bənə vəşyənə həy: Əv bə həmməy, Həmməy isə dast rost bəkan bəçəy vəynə, Bəjiye deştə həmə boon bə ro nışe-nışe". 13 Həcəri nom doşe bə dəəy qəp jə Rəbbi, "El-Roi", çumçıko əy votəşbe: "Rostiyən, vindıme iyo mıni vində Xıdo". 4 Əve Beer-Laxay-Roiye həmonə honi nom. Əv çı Qadeşi de Beredi arədəy. 15 Həcəri bo İbrami zandışe qıləy zoə, İbrami noşe İsmoyl Həcəro bıə zoə nom. 16 İbrami hestışbe həşto şəş sin Həcər İsmoyli boəy zandeədə.

17
Əhdi rəmz bıə sınnət

1 İbrami nəve nəv sinədə beədə Rəbb çiyəy bəy votışe: "Azim Kulli-Ixtiyor Allah. Bışi Deçımı roy iyən kamil bıbi. 2 Iştə əhdi Bənom Deştə iyən ıştı arədə iyən lap heyve bəkardem ıştı nəsıli". 3 İbram qıniye zəvbədiməy. Allah jəşe dəəy qəp, votışe: 4 "Az bastəme detı əhd, tı bəbeş veyə milləti pıə. 5 Həni İbram votə nibəbe bətı, çırujnəku İbrahim bəbe ıştı nom, çumçıko kardıme tı veyə milləti pıə. 6 Lap vey heyve bəkardem ıştı nəsıli, ıştıku obəfəyem milləton iyən podşon bebəşen ıştı nəsılo. 7 Əbədiyə əhd noydəm Iştə detı iyən ıştı orığ-torığon arədə ki, Az bəbem ıştı iyən ıştı orığ-torığon Xıdo. 8 Iştı bənə ğəribə jiyə ın zəmini - həmə zəmin Kənani bədom bətı iyən bəştı orığ-torığon əbədiyə mılki ğəzinə iyən bəbem çəvon Xıdo". 9 Çəyo Xıdo votışe bə İbrahimi: "Tı iyən ıştı bəpeştə omə fərzəndon nəsılbənəsıl əməl bıkən Bəçımı əhdi. 10 Ime Çımı detı iyən deştı orığtorığon bastə, şımə əməl kardənin bıə əhdi əlomət: Bıdə sınnət kardə bıbun şımə arədə bıə həmə merdon. 11 Sınnət bıkən ıştəni; ım bəbe Çımı deşmə arədə bıə əhdi əlomət. 12 Həştminə ruji sınnət kardə bıbu şımə kəonədə moəku bıə, yaanki şımə nəsılo nıbə, qıləy açinıjiku hıriyə bıə merdə cinso bıə har qılə əğıl; ım dəvom bıkə nəsılbənəsıl. 13 Həzohəlbət sınnət kardə bıənine şımə kədə moəku bıə, yaanki hıriyə bıə har qılə əğıl. Jıqo, Çımı əhdi əlomət zol bəbe şımə andomədə. 14 Iştə xəlği arəo tojniyə bəbe sınnət nıbə merdə cinso harki, çumçıko dəbəqordıne Çımı əhdi". 15 Xıdo ijən votışe bə İbrahimi: "Həni Səray məvot bəştə jeniyən. Sarə bəbe çımi bəpeştə çəy nom. 16 Bərəkət bədom bəy, bədom çəvo bətı qıləy zoə. Bərəkət bədom bə Sarə: əv bəbe milləti moə iyən çəvo moəku bəben çe xəlğon podşon". 17 İbrahim zəvbədim qıniye iyən sırəy ıştə dılədə, votışe: "Bəbeşe yəni zoə sa sinədə bıə odəmi? Bəzande yəni nəve sinədə bıə Sarə?" 18 Çəyo İbrahimi votışe bə Xıdo: "Keşkə İsmoyli səşbəy xəy-dıvo Iştı vədə"! 19 Xıdo isə votışe: "Xəyr, ıştı jen Sarə bəzande botı qıləy zoə, İsağ bənoş çəy nomi. Zol dəvom bəkardem dəəy iyən çəy peşonə nəsli ıştə əhdi. 20 Məsəme İsmoyli barədə ıştı votə sıxanoən. Bərəkət bədom bəy, bəhərin bəkardem əy, lap heyve bəkardem çəy nəsli. Əv bəbe çe donzə səkkə pıə. Çəvo obəfəyem qıləy yolə xəlğ. 21 Iştə əhdi isə dəvom bəkardem omə sori çe Sarə botı zandə zoə İsağ". 22 Xıdo sə kardışe de İbrahimi ıştə qəp, esiyəy çəyku, okıriyəy səpe. 23 İbrahimi peqətışe ıştə zoə İsmoyl, çəy kədə bıə həmə nokon, ıştə hıriyə har kəs - ıştə kədə merdə cinsə har kəs, həmonə ruji sınnət kardışe əvoni, Xıdo bəy vote ğəzinə. 24 İbrahim nəve nəv sinədəbe sınnət kardə vaxti. 25 Çəy zoə İsmoyl isə sınnət kardə vaxtədə senzə sinədəbe . 26 İbrahim sınnət kardə be həmonə ruji deştə zoə İsmoyli bə ivırə. 27 Dəəy bə ivırə sınnət kardə bin kədə bıə həmə merdon - çəy kədə moəku bıəkəson iyən açinonku hıriyə bıə har kəs.

(dumoş heste)

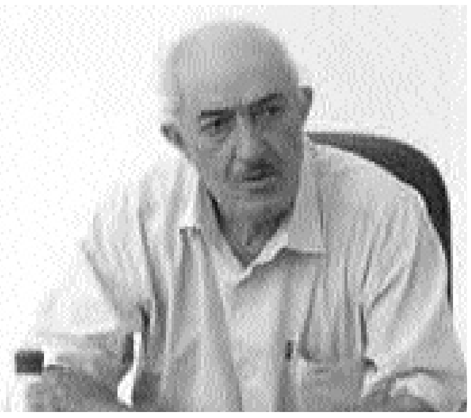

XANƏLİ TOLIŞ

ĞƏZƏL

Omedə dard bəsə dardi, çiç bıkəm?
Dənoydə bə coni sardi , çiç bıkəm?

Milləti dıl vəşedə , dasto şedə,
Im otəş lıski emardı, çiç bıkəm?

Votedən: Ğıvvə, hınə dəvlətədəy,
Bəmıku ni pul, ni zardi, çiç bıkəm?

Emedə çe Vətəni səpesə xok,
Bımolım bəs çoko qardi, çiç bıkəm?

Xanəli mandedə mot: Bışim i ruj
Oçınım im kanə pardi? Çiç bıkəm?

24.02.2011

ĞƏZƏL

Boğono-boğçonədə ə handə bılbıl vətəne,
Bılbıli bə cuş biyə har tojə sıəvıl vətəne.

Vətəne, vişə, çimən, dıyo, dəon de bandı-kuh,
Jen vətən, kinə vətən, həm yolı- əğıl vətəne.

Vətəni nezi-diyəro, çoki-bədi, yad əbıni,
Xərəboğ, Şirvon, Toliş, Mığon iyən Mil vətəne.

Çanədə qılqılə honi, şuməru reçinəti
Boğono ləlı-qılon, hiyono sımbıl vətəne.

Beşedə vişə zəmin çe dasto -pəlu, bəçəyro
De eşği, məhəbbəti vəşedə har dıl , vətəne.

Xanəli Toliş esə novnedə çe dardi şələ,
Dılədəş bəməl omə im yolə anqıl - Vətəne.

04.03.2011

DILİSƏ

(Yonzə hıcəynə çoli, təcnis)

Tı biş çımı çəşdə ruşnə pekarde,
Rujbərujən əçəy otəş pey karde.
Qıləy telə qəpım qəvom bekarde,
Pəşimone, əzobədəy dıl esə.

Votem, tı biş boğçə boği i donə,
Əvəsore, boşamon bə idonə.
Diə nıkarde, de rıki şiş itonə.
Sute, əmon, sute çımı dıli sə.

Boy emağand bə və dıyo, bə və də.
Əməl bıkə bə sıxani, bə vədə.
Xan Tolışən id bəkarde bəvədə-
Kəynə tıni ebəqəte dılisə.

03.01.2012

VƏDƏ ŞEƏDƏ

(Həşt hıcəynə çoli, təcnis)

Tıniş Xıdo vıli bəlo,
Bakaş çımı dıli vılo.
Çoko cokəm vıli vılo?
Vıli bəştə və dəjeədə.

Həşi bə tı dəvəşedə,
Dınyo detı bə və şedə.
Vey cıvonon dim vəşedə,
Tı reçinon vədə şeədə.

Çəşon ki bə vıl oqardə,
Çımı dıli vılo kardə.
Dınyo tojə vıl okardə,
Bə Xanəli sə dəşeədə.

01.01.2012.

VANKARDƏ

(yonzə hıcəynə çoli)

Har oməkəs ıştə tumi kaştedə,
Səçın kardə, çoki-bədi haştedə.
Xəşə ruj çəməku bə ton vaştedə,
Bəlo bəməno bə vanqo okardə.

İyo bə dast hiççi varde nıznəkəs,
Çoknəş pidə jəqo qarde nıznəkəs,
Çəşbəpuri ğəzənc karde nıznəkəs,
Marzi bə ton tojə libos tankardə.

Bəyjiə xəlği bə nığılə ğəb noydən,
Lol kardedən, qəvon dılə həb noydən,
Tojə- tojə ğanun soxdən, dəb noydən,
Məxloğ harruj curi kılo sakardə.

Bə xəlvət, bə oşko çiçon kardedən,
Səydən, doydən, volo kardən, hardedən,
Xəlği moli ğızıl kardən, bardedən,
Bo kosibon bızanq beydən, za kardən.

Kamişimon çı çəxiku perəxə,
Bəştə volo bıə xəməni erəxə,
Çe Xanəli sıxanonən orəxə,
Esət həni dalay-dalay vankardə.

22.03.2011

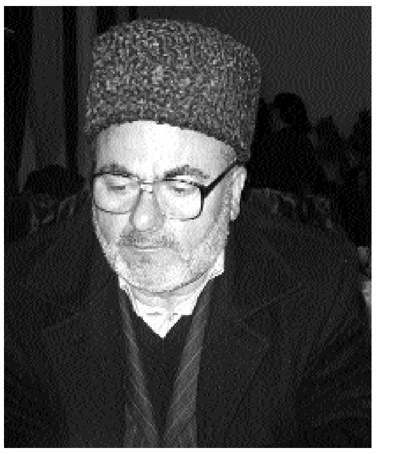

Allahverdi Bayrami

SİYO ÇOXO

(Hırdənə sinonədə şoyd bıəm ki, diyədə nəğıl bıvoton-- rəhmətşəon: Səyd Kamal, Hüseyni Zeynal... əvoyn çəmə kəy bə şəvnışt. Oba merdon- jenon, əğılon-yolon qırdə əbin tosə şəvi i nimə quş ədəyn bə çəvon votə nəğılon. İn nəğılən çə vaxtiku çımı yodədə mandə)

Nəğıl, nəğıl nıvıştə,
Osmoni qo pevaştə,
Jəşe ləğə, çe Quləğə
Penc dandonış arəştə.

İli hestbe, ili nıbe. Ğərəzi Xıdo hiçki nıbe. Qıləy jen hestbe, qıləy merd, çəy nom Merdəli. Hestışonbe dı kinə, dı zoə. Jimonışon qon, rujinışon siyo dəvardəbe. Şəvbə ruj bə ko bin, əmma çiy bə dast varde zındənıbin! Bə çiçi dast ğandə bin, de çiçi dastko bedəbin, dəboxtəbin.Maş-diriq nıbe.

Merdəli maştə kəyku beyəşi, həşi ənıştı- bə kə əvoy, dast oşande-oşande. Əvoy ənışti bərsımisə, əbəmi boştə siyo ruji, bədə rujqori. "Çanə torə, kijə pəni bahan, çanə vişə ləl-qılon qırdə bəkan, xeyzoni luzi de təhəri niməsi bəkan, çanə jen bəşe bimi-bəy olət bəşırte, kə dəbərıte, mıştı ordə, ğıçi nun bəvarde hırdənon bahan." Xeyzon torə hardeku, lap lod bəbin. Merdəli ıştən qıləy pust, qıləy astə mandəbe. Jıqo jimoniku sof bizo bəbe.

Merdəli zınedəbe ki, şəy koon ki , jıqo qətdənin, yəğın çəy Siyo çoxo hıtə. Əğıləti vaxti pıə bəy votəşbe:

- Tov bəhə, çımı balə, rujqo jıqo əşıni, çəmənən çokə rujon bome. Çəmənən Siyo çoxo bəyşte. Xəbə səşbe bəvədə dədəku:

-Siyo çoxo çiçe, dədə?

Pıə votəşbe:

-Odəmi bəxt, taleye çəy Siyo çoxo. Çiki Siyo çoxo bəsə poysəy, əv kef kardedə, harçiş bedə. Bə çiçi dast dıroz kardedə, çəy bedə, hey-ve bedə. Çiki Siyo çoxo hıtedəbu, vay bəçəy holi, əçəy hiçqi sərost əbıni. Hejo qulul-qulul be- be bəşe. Rujış siyo, jimonış qon bəbe.

-Dədə, Siyo çoxo boçi votedən bəy?

-Əv bənə dovilə dırozə bedə, tanədəş siyo çoxo bedə, dim-çəş-bəvış vinde bedəni.

- Bəs çoknə zınedəş əv jıqoy? Vindəkəs bıə ki?

- Vindəkəs vey bıə. Olaxtəco, əyştəco, hıtəco.

- Bəpe çiç bıkəy ki, Siyo çoxo bə poysə bəyşti?

- Bəpe bə Xıdo lovə bıkəy, həlolhəromi çəşkəy, sof bənəvi, sofə dıl bıbi...

Əve har maştə, har çoştə, har şanqo nomojisə daston rost əkəy bə osmon, dıvo əkəy, lovə əkəy, Xıdo çəy Siyo çoxo pekəy, bəy ruzi nozil bıkəy, bəçəy ğəzənci bərəkət bıdəy.

Har ruj cımə rujon əşi bə tıbə, dədə-bobo ğəbon ziyarət əkəy, rəhmətşəyon norohat əkəy, zikr əğəti ki, çəy Siyo çoxo baştiy...

İ kərə cımə ruji şanqovoni dədə ğəbi paliyo nıştəbe, de Xıdo bə razı-niyazbe, bənə i kəs pemandə çəy bukəku. Səş rost karde, vindışe ım Xonəxo bənə əşivo dıroz bıə bə osmon, sır-sıfətədəş xok voydə, jıqoy bənə siyo çəğənde. Merd tarsəy, dılədə dəvonişe ki, bı şami-ğəribanədə ım xonəxo kiye jıqo? İberdəmə çın-pəyn bəbe, mıni bəruvniye, baləliyon səğır bəmanden...Piyəşe huyə peqətı bo vite, Xonəxo damə be:

-Mətars, az ıştı Siyo çoxom.

Merdəli de zəndi diyə kardışe bəy. Dədə votəyon dənoşe bə yod, no-beqət kardışe, bənə bə dədə votəy oşedə ın Xonəxo. Qədə- qədə dılış bə vırə ome. Satiku sipi bıə ranqış şe-şe siyo be, çəyo sı be, qəv okardışe, de lovi, de tovi bə Xonəxo qəvi oməy votişe:

-Zə, çı filon-filon şudə, tosə esəti koncobiş tı? Mardəbiş, mandəbiş, zəmini bındəbiş, osmoni çilinqədəbiş? Koncobiş? Xeyzon mardedə kədə vəşiku, az de kəyxıvandi anə lod bıəmon vəşi-təşiku bə morə çəçul oqardəmon. Zə, tı boy beşiyəni, əmə mardimon ki!

Xonəxo bəy votışe:

-Anə nır-nır, zarızıx, lovə-mınnət karde, nahaşte bıhıtım, oxo oğo bim oməym bunum çiç votedəş, çiç lozime?

-Zə, filon-filon şudə, hələ qəpən jəydəş? Rusxətən səydəş? Çiç lozimezındəniş? Qasbi kuşbu, korişbu, vindənişbu çımı, çı xeyzoni rujqo çı cur dəvardedə? Qavar məsdənişbu çımı, çı xeyzoni ah-zari, nır-nıxi?

- Vindedəm, məsedəm. Toxtə bıbi. Bıməs, çiç votedəm bətı . Sıftə dədə ğəbi sənqonə jiton bıkand- Merdi pələ anqıştən dənoşe dədə ğəbi sənqonə jiton kandışe, beğandışe, qıləy bərni vindışe, de ğızıli purbe. Xonəxo dəvomədə votışe:

- Bəşeş bə kə, bərni niyo bəkaş təvilədə, kədə hiçqi əvotnış. Maştə bəbe bəşeş bə vojor, çiç lozime bəseş bo kəy, bo xeyzoni. Boştənoən qıləy fəxri libos bəstəneş. Vojorə koon bəvaş bənoş kədə, ıştən bəşeş bə Potşo imarət, bənıştəş daynə sığisə. Bomen, xəbə bəsten, çiç pidə, bıvotiş: Az rəmmolim, tovə çıl sori çiçon bəben, həmmə zınedəm. Tıni bəban Potşo paliyo, potşo kinə anqışti qin bıə. Iştıku xəbə bəsten, bə şəraiti diyə bıkəyş, bıvotiş: filon vırədəy. Bənəven, ıştı votə vırədə peydo bəkan. Bətı yolə xələt, pulmiknət bədon, bomeş bəştə kə, şodxurrəm bəyjiyeş deştə xeyzoni. Çə rujnəku Potşo nəzərədə bəbeş. Bə kovrə bışoş, tıniyən deştə bəbay... Ağılı bıbo, pentono Xıdo, jintono Potşo himayədə de kefi bəhaş, bıjiyeş deştə xeyzoni, xudahafiz. Esə şe bəzneş.

Merdəli şoy-şo karde-karde dəro qıniye, tıbədə beşeədə edəsəy bə dumo, bunum Siyo çoxo dumo omedə, ya ne. Diyəş karde, dumo hiç kəs ni. Vey çəşə nəvoş karde iyo-əyo: bə tıbə, bə ro-səhmoni, hiçki nıvindışe... Jıqoş zıne, hanədəy, bərniş dəkırniye bə sinə, dastış barde bəçəy dılə, ğızılon xış-xış məsəşe, sırəy, ne, ım han ni... Huyəş peqəte bo vite, jıqo zınəşe, kiysə esə bome, ın bərni bəste çəy dasto.- Vindışone Merdəli jıqo vitedə, məxloği bəbələti oməy bəyo, votışone:

-Yəğın bəçəy sə həvo omə, yolə xeyzone, çand vaxte, niməluz, nimətan jiyedən, Merdəli ıştəni bə ov-otəşi jəydə jıçiy bəsə varde zındəni.

Merdəli ome rəse bəştə so-bə. Şəv darşiyəbe.Bərni bardışe dəjəşe bə kuməco aləfə kuyə kəmi. Pedate bə əyvon, dast-dimış şırte, dast-nımojış qəte, mande bə nomoj. Nomojisə xəyli bə Xıdo dıvo-səno kardışe. Jeni şanqonə kuyəaş patəbe, ğabi kuyəaş hardışe, de fikri-xəyoli sə noşe sımə balışisə, olaxte-hıte şin-şini. Maştə əyşte sıbədəli, şe bə vojor. Bo kəy hardıhəş, bo xeyzoni tanətəlo, boştəno fəxri libos səşe, oməy bə kə. Jeni vinde anədə çiyon, çəşonış peşkəllə be, de çəş-bəvi Merdəliku xəbə səşe:

-Im çı həx-hisobe?

Merdəli sıre-sıre votışe:

-Jenə, sədo beməkə, ıştə arədə bımando, həni Siyo çoxomon əyşdə. Jıqoşə de kefi bəjiyemon!

-Merdə, ım çı qəpe? Siyo çoxo çiçe? Qasbi dızdi kardedəşbu, ya narkotikə havatdəşbu, anədə çiyon de çiçi səy?

Jeni bino karde bəştə sə-quşi mışt jəy, de çanqır- nqnqıri ıştə dimi dırniye:

- Im çı kəxərobi be, ha Xıdo, Merdi bəğəten, xeyzon vəşi bəmarde. İnən şık bətı, de təhəri ruj dəvoniyedəbimon. Vay, Merd çı dast bəşe., oho, oho!

Xeyzon həmməy səqinin ıştə moə səpe, əğılonən bini karde bəmə- şivən karde. Hamsiyon məse, omeyn bə haray... Çiçbə, çiçbə? "Merdəli dast rəsə bə ğəzənci, bə kə omeyədə xarciş kardə, jeni bovə kardəni. Ha əvomə millət! Kosibi tan nu be, məxloği bovə nikarde!.."

Merdəli ıştə xeyzon, ıştə hamsiyon de təhəri bəsəş dənoy ki, bə dastış ğəzənc omə, bovə bıkən!

Çəyo əyşte şe bə potşo iqamətqo. Nıştе daynə sığisə. Oməyn, votışone:

-Çiç piyedə?

Votışe:

-Az rəmmolim, tosə çıl sori çiç bəbe, həmmə vote zınedəm.

Bardışone əv bə Potşo ğəbul. Potşo ğəbul kardışe əv, quş doşe bəy, sırəy. Vote:

-Bəştı lodə cismoti edəsedəm, bə vəşyəni oşedəş, qasbi şımıku tikəy pul, miknət səy piyedəbu, rəmmol libosədə oməş, qıləy du bıvoti, ruji-dı ruj luz pur bıkəy, çəyo çiç bəbe-bəbe, hı?

--Ne, ne, Potşo- aləm səğ bıbu, rost votedəm. Şık bə Xıdo, bə çımı ğəzənci çiç bə? Petono Xıdo, jitono Şımə, deştə xeyzoni şo-xurrəm jidəmon. Az ıştə xıdməti bəşmə taklif karde xoto oməm. Məsəme, Şımə kinə ğızılə anqışti qin bıə, çan vaxte bəyo nəvedəşon, vırə mandəni nınəviyon, mol-miknət mandəni sərf nıkəyon, odəm mandəni bəçəy peydo kardeyo dastko nıbəyon, çifoydə, hiççi karde zınon ni. Az oməm, ın ko səkəm, anqışti pəydokəm. Potşo azizə kinə həni nıbəmo, dard nıkəşo. Çəy dədə dılən nıdəjo, rohət bıbu. Pidəniyone, icazə bıdən, mırəxxəs bıbum, bışum bəştə kə...

Potşo vindışe, ne, ın hərif çokə vırədə, çəy ən dəjə vırədə dəçıkə. Noçor mande , rozi be, votışe:

-Ha, az rozi. Tı de koy dastko bıbi. Əyən bızın, kinə anqışti peydo nıkoş, ıştı qıy bədom bırniye!

-Hərənqoni peydo bıkom?

-Bəvədə çımı sarayi ən azizə xadim bəbeş! Tıni bə rəmmoləti vəzifə pebəqətem, har cur imtiyoz bəbe, çımı vəzironədə qıləyni bəbeş! Roziş?

-Potşo- qıbləye-aləm, dı dasti rozim.

-Ha, esə rəml bığand, bıvot, kinə anqışti koncoy?

Merdəli şe bə fik, ıştə dılədə bino kardışe no-peqət karde: "Vay dədə, Siyo çoxo nıvotışexo anqışti konco dəpuşiyə? Az esə çiç bıvotım?..." Potşo vindışe ki, çı Rəmmoli ranq-ruf pəre, sipi be, siyo be, əmma sədoş benışe, votışe:

-Çiçbe, nızıne? Koncoy anqışti?

Potşo sədo Merdəliş pelorzıne, pevaşte, rəyrə votışe:

-Çəy coxədə.

-Cox çiçe?

-Çəy fılon vırədə!

Esə potşo pelarze: ranqış doy, ranqış səy, şe bə fik-xəyol: "Axməxi zoə ıştəni bə dast dənoedə, ya mıni? Im çı sıxane?" Erəxəy bə Rəmmoli çəşon, yəni "Demı zərfət kardedəş, ya mıni pevıştedəş?" Rəmmoli əçəy ğəzəbinə dim-çəş- bəvış vinde, oprıtiyəy bə dumo, bərk tarsəy, yəni" Zə, sıpəy zoə sıpe", sıxanı bə du beşo tını reğ-reğ bəkam". Rəmmoli ranq jıqo be bənə zəfəroni. "Vay dədə, ım çı ko be, az dəşim. Siyo çoxo mınış bə fot doy!"

Potşo de rıki əyşte bə səpo, əmr doşe:

-Məşşaton diyəkən bə kinə, bunum Rəmmoli vıtə rose, ya ne!

Votışe, sənibəton nışte, ak-ov emedəbe çəy bədənədə. Işarəş karde, odəmon şin, ləzi bədiqə sıre-sıre omeyn, ğızılə micmədə andışti vardışone, nişo doşone bə potşo. Potşo əyşte, iyən nışte, bovə karde piyedəş nıbe, yəni anqışti çəyo peydo be? İberdəmə potşo de qəh-qəhə sıre, sıre, anə sıre, jıqo sıre, çəşonədə astış mıştmışt eməy. Diyə kardışone bə potşo məiyyətən sıre. Merdəli həmməysə bərk sıredəbe. Potşo votışe:

- Hay mıni piyəkəs, bə Rəmmoli xələt.

Vəzir-vəkili, saray xadimon anə xələt vardışone- doşone bə Merdəli, bəxtəvər xələton dılədə qin be. Çəyo xələton qırdə kardışone, bə çand həsbi bo kardışone, vığandışone bə Merdəli kə. Merdəli bə kə omeədə vindışe, ğohom-ğəbilə, hamsiyə, dustoşnon həmmə qırdə bıən bəçəy kə, Jenışon, hırdənonışon, kə-bəşon dərosniyə, soy miyonədə qıləy dırozə miz dəroşniyəşone, nobəno xorəkon dəvoştəşone, hardı-həşədən... Bəli, çə rujnəku Merdəli jimon jıqo kef-dəmoxədə dəvarde...

(dumoş heste)

TALIŞ GENERALLARI

Mir Əsgar Xan Talışinski

Azərbaycanın ziyalılarından biri olan, görkəmli ictimai xadim, Talışxanovlar nəslinin parlaq nümayəndəsi, hüquqşünas, xeyriyyəçi Mir Əsgar Xan Talışinskidir.

Mir Əsgar Xan 1841-ci ildə Lənkəran şəhərində, Xan ailəsində anadan olub.

Atası Azərbaycanın ilk general-leytenantı, Talış Xanı Mir Mustafa Xanın oğlu Mir Hüseyn Xandır.

İlk təhsilini İranda, Nəmin mədrəsəsində, sonra isə Təbrizdə almışdır. 1859-cu ildə, 18 yaşında Lənkəran şəhərinə dönərək dövlət qulluğunda işləyib. 1873-1874-cü illərdə Lənkəran qəzasının kansler quluqçusu idi.

1885-ci ildə isə Sankt-Peterburq Universitetinin hüquq fakultəsində ali təhsil almışdır. 1890-cı ildə əla qiymətlərlə ali təhsilini bitirən Mir Əsgər Xan doğma vətənə qayıdır.

Elə həmin ildə Lənkəran şəhər idarəsinin müvəkkili və tərcüməçisi təyin olumuşdu.

1894-1898-ci illərdə Lənkəran şəhər idarəsinin ibtidai təhsil rəhbəri seçilir.

1900-cu ildə ona polkovnik rütbəsi verilmiş, Vazaru (Lənkəran) cayından tutmuş Biləsuvar nahiyyəsinə kimi bütün vilayət ərazisinə Xan təyin olunmuşdur. Rus arxivlərində bu sənəd belə yazılıb: "Мир Аскер бек(хан)-Городской уполномоченный Ленкоранского городского упрощённого общественного управления"

Babası Mir Mustafa Xandan irs kimi ona catmış xanlıq titulu ilə bölgəni idarə etmişdir. Lənkəran qəzasını ədalətlə idarə edən Mir Əsgər Xan əhali arasında yüksek nüfuz və hörmətə malik olub. XIX əsrin tanınmış şairi, maarifçi, Lənkəranda fəaliyyət göstərən "Fövcül-füsəha" (natiqlər yığıncağı) adlı şairlər məclisinin rəhbəri Mirzə İsmayıl Qasir ona həsr etdiyi "Mir Əsgar Xan" adlı mədhiyyə də yazmışdır.

1909,1912 ve 1915 ci illerde Baki quberniyasinin Lenkeran bölmesinin hebsxana direktoru teyin olunur.

Dövlət işində hörmət qazanan Mir Əsgar Xana Qafqaz Gömrükxana Müfəttişliyinin Astara bölgəsində gömrükxana sahəsinin inspektoru təyin olunur.

1917-ci ildə Rusiya Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin Lənkəran Komitəsinin sədri təyin olunur.

İşinin çox və gərgin olmasına baxmayaraq o, bir rəhbər kimi bütün tapşırılan vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlmiş və onları vicdanla yerinə yetirmişdir.

Birinci dünya müharibəsi nəticəsində başsiz qalan əsgər ailələrinin qaygiya, müharibədən şikəst qayıtmış əsgərlərin isə maddi yardıma hədsiz ehtiyacı olan bir vaxtda Mir Əsgar Xan müharibədə itkin düşmüş əsgər ailələrinə kömək edən Lənkəran Müsəlman Komitəsinin sədri seçilmişdir.

Vətənpərvər bir xeyriyyəçi kimi o, ehtiyacı olanlara kömək etmiş və bunu özünün birinci dərəcəli vəzifəsi bilmişdir. Bir ziyalı və maarifçi kimi Mir Əsgər Xan Lənkəran şəhərində fəaliyyət göstərən məktəbləri himayə edirdi. Lənkəran şəhər ikisinifli məktəbini şefliyə götürməsi və onun bu məktəbə fəxri müdir seçilməsi dediklerimizi təsdiqləyir. Mir Əsgər Xanda ulu babalarından keçən xeyriyyəçilik geni vardı.

Söyləyirlər ki, H.Z.Tağıyev onun səxavətini yüksək qiymətləndirmiş, gördüyü işləri bəyənmişdir.

Məmməd Əmin Rəsulzadə 1917-ci il martın 10-da Lənkəran qəzasına gəlmiş, burada fəaliyyət göstərən müvəqqəti hökumətin daimi yerli orqanlarının seçkisində dörd gün iştirak etmişdi. Bu dörd gün ərzində M.Ə.Rəsulzadə Mir Əsgər Xanın qonağı kimi onun malikanəsində qalmışdı.

Şəxsən M.Ə.Rəsulzadənin köməkliyi ilə Sultan bəy Qulubəyov Lənkəran Qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri, Müsavat partiyasının üzvü Mir Əsgər Xan Talışinski isə müavini seçilmişdi.

Lənkəran əhalisi arasında yüksək hörmətə malik Mir Əsgər Xanın bu vəzifəyə seçilməsi komitənin nüfuzunu artırmışdı. Qədim Xan nəslinə mənsub adamlara hökumət geniş səlahiyyət vermişdi. Mir Əsgər Xan öz əmi oğullarını və digər qohumları olan Talışxanovlar nəslinə mənsubları böyük vəzifələrə çəkdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikası zamanı Mir Əsgər Xan Azərbaycan hökumətinin Lənkərandakı səlahiyyətli nümayəndəsi seçilmiş, bu bölgədə Mirzə Səlim Axundzadə, Aslan Talışinski, Teymur bəy Bayraməlibəyov, Cavad bəy Məlik-Yeqanovla birlikdə Müsavat partiyasını təmsil etmişdi.

1920-ci ilin aprelində Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulur. Mir Əsgər Xan var-dövlətini faytona yükləyib, həyat yoldaşı Saray Bəyim xanımla (Pitan xanım) Irana gedərkən yolda tutulur. Bütün var-dövləti əlindən alınır, güclə gəlib Nəminə catır və ürəyi tab gətirmir, vəfat edir.

Mir Əsgər Xan həm də gözəl ailə sahibi olmuşdur.

Mir Əsgər Xanın 2 həyat yoldaşı olmuşdur.

Birincisi Şağolakucə kəndindən olan rəiyyət qızı idi.

Həmin xanımdan bir oğlu olur: Mir Cavad (1867-1937), Mir Cavaddan törənənlər Cavadzadə soyadını götürüblər.

İkinci xanımı isə əmisi Hacı Mir Abbas bəyin qızı Saray Bəyim xanım (1858-1936/37) idi.

Saray Bəyim xanımdan 7 övladı olmuşdur:

Mir Əsədulla (1879-?), Mir İsrafil (1880-?), Mir Mahmud (1885-?), İsgəndər (1886-?), Humaya Sultan xanım (1875-?), Toğra Bəyim xanım (1876-1849) və Kişvər xanım (1896-1976).

Toğra Bəyim xanım 1912-ci ildə Tiflisdə kecirilən Qafqaz gözəli müsabiqəsində I yeri tutur. Bu fakt bir daha bizə sübut eliyir ki, Talış qızları, eləcə də Azərbaycan qızları nəinki Qafqazda, bütün Dünyada ən gözəldirlər.

Toğra Bəyim xanım milliyonçu olan, əmisi oğlu sayılan Mir Əhməd Xan Talışinskinin həyat yoldaşı idi.

Lənkəranda bu gün "Xan Evi"adı ilə tanınan gözəl və qədimi binanı, məhz Mir Əhməd Xan öz həyat yoldaşı Toğra Bəyimin şərəfinə tikdirmişdir.

Onu da qeyd edək ki, bütün dünyada məhşur cərrah, uroloq və akademiklərdən biri, Miri (Mir Məhəmməd) Cavadzadə Mir Əsgər Xanın nəvəsidir.

Sovet dövründə Mir Əsgər Xanın bütün var-dövləti qırmızı imperiya tərəfindən mənimsənilmiş, mülkündən isə prokurorluq və məhkəmə binası kimi istifadə olunmuşdur. Sovet tiranlığı dövründə Talışinski və Talışxanovlardan (Xansuvarovlar, Cavadzadələr və b. Talışxanovlara məxsus qollar) Böyükaga, Cavad bəy, Bəşir bəy, Mirhəsən bəy, Cahan xanım, Mirəsgər bəy, Mahmud Xan Talıbxan oğlu, Mirağa Mirnuh oğlu və başqaları Sibirə sürgün olundular. Lerikdə yaşayan Talışxanovlar isə Qazaxıstana sürgün olundular.

Yalnız 50 ildən sonra 1989-cu ildə bu şəxsiyyətlərə bəraət verildi. Totalitar sistemin sovet elmi Mir Asgar Xan kimiləri, ceynənmiş və şablon "əks-inqlabçı" damğası ilə tarifx səhifələrindən silməyə səy göstərsə də, buna nail ola bilmədi.

Azərbaycanın cənubu sayılan və gözəl güşələrindən olan, saf təbiət və uzun ömürlülər yeri kimi tanın Talış öz böyük nəsillərindən biri olan Talışxanov hərbi və Xan nəsli fəxr edə bilər.

Talışxanovlar nəsli Azərbaycan hərbi tarixində, mədəniyyətində və ictimai fikirində öz sözün demiş nəsillərdən biridir.

Təkcə Talışxanov nəsli ilə yox, Naxçıvanskilərlə, Bakıxanovlarla, Vəkilovlarla, Mehmandarovlarla, Əlibəyovlarla, Vəzirovlarla, Yadigarovlarla fəxr etməliyik, çünki bu nəsillər AZƏRBAYCANIMIZIN zəngin tarixini sübut edən yadigarlardı.

Mənbələr:

1. Azərbaycan Mərkəzi Arxivi.

2. Rusiya Mərkəzi Arxivi.

3. Gürcüstan Mərkəzi Arxivi.

4. Razzaq Xansuvarov "Mir Mustafa xanın övladları" "Tolışon Sədo" qəzeti nöm: 12-13.

5. G.Məmmədzadə "Lənkəran mahalının sərkərdələri"

6. E.İsmayılov "Genelogiya Talışinskix i Talışxanovıx"

Razzaq Xansuvarov Talışxanov

De Xıdo nomi!

TOLIŞON SƏDO

№ 10 (22) 24 mart 2012-nə sor

OXONNƏ SƏHİFƏ

CAMAL LƏLƏZOƏ

MƏNƏF

(bıə hadisə)

Çəmə divoj Mənəf telefonist-rabitəvonbe. Çok qıləy merdbe. Nom bekardəşbe həm ıştə sənətədə, həmən həmroətiədə. İ rujədə sa odəmi bəy koy eəqini, bə hiçki "net" nəvoti. Dədə-bobonış Kəlhardonədəbe.

Çımiən xos qıləy tarıxış hestbe. Çand nəsıl bənav bə band bə biqo şə bobonış tov varde zınəşonni bə vəşyəti, okardəşone ərəbəo kəl, obıriyəşone, patəşone - hardəşone. Bə zu omə bəpeştə, ıştən dəşən bə qiv, vardəşone ərəbə bə di.

Bəli, həminə nəslo bıə Mənəfən hejo bənə kəli coninbe, andominbe. Bə doy dast əğandi, meylış bəbe, bıno peəvati. Dəy dastqəte çətinbe. Dust-oşnə dəy dastkəteku əviti. Əy nıznəkəs bəy dast bədəy, sutım-sutımış i ruj əşiy. Xəto əbi, i kəs bəçəy dast dəşi, çəy kıştıku əqəti rost əkəy bə osmon, lınqonış həvoədə peəvaşti...

Əncəx həyıf ki, həminə Mənəf esə lef-boloşnədəy, conkənış kardədə. Ov-avlodonış qırdə bıən bəçəy sə: həmroş nıştə çəy yonqo i tərəfədə, diyənonış ekardə, astəqulon eparzedən bənəvo çəşonədə qılə-qılə. Zoon, kinon bə dədə har pıççə, har nıx-nıxi sədo doydən. Doxtorən har da- ponzə dəyğədə dast noydə bə Mənəfi nəbzi, çəşon vi kardedəde, quş doydə: bunum nəbzış çıcur jəydə? Termometri kəşəbıno bekırindəbe, diyə kardedə, sə oşandə, ekuyedə, yəni civə bəyji vardedə, sənibəton noydə noxəşi kəşəbınədə. Çəyo darzani peqətedə de nozi de dəmoni pur kardedə, lıskəy bəyji ru kardedə, çəyo de nubə qa bı kəşi, qa bə kəşi, qa bı toni, qaən bə toni darzan jəydə. Kəyxıvandon, conkənışkardəkəsi holiku holi beyo bə yəndı çəşon diyə kardedən: Doxtori bəvon, diyəni de intizori bə çəşə nəvo bin...

Çı çəş-bəvneku xəyli dəvarde... Mənəfi epuşə çəşon lıvedə nıbe. Sinəş bənə dəhorə sığı hışkbe: Çəy nəfəs səy- nısəy təyin karde bedə nıbe. Əmma bə həmməy əyon bəbe ki, merd çı dasto şedə...Hətta sipriş Əhmədi dı-se cıvonış vanq karde ıştə paliyo, de pıç-pıçi vığandışe əvon bə Tıbəso bo ğəb kande. Eli ğaydə jıqoyəni: mardə bəpe rə dəro bıkəy bəçəy axırəti kəy...

İberdəmə doxtori bə təşviş dəşe cəlbış karde odəmon nəzə: doxtori vinde ki, Mənəfi dasti anqıştən lıvedən, məvuji çiçisə qəteş pidə. Doxtori rəyrə dast ğandışe, qəteşe çı Mənəfi rostə dast bəştə dasti dılə. Mənəfiən eqətışe doxtori dast, bakam əşteş piyəy. Mənəfi çəpə dastən çəy zoə qəte, əvışon rost karde- nışandışone de sati. Mənəfi çəşonış okarde qədəli, çıç isə vote piyəşe, vote nıznəşe...

Xun ru be Mənəfi qəviku de şırə bəsə lef-boloşnə, sipiyə yonqo oqarde bə sıə şilə, jıqo bızın kələşon obırıye, xuni eqəte ətrof. Kəy xeyzon qıniye bəyəndı, hay qıləy sıxan votışe, qəvə-quvə emande. Əncəx dast-poçə bin, Mənəfi yonqo dəqış kardəbe, tatov vardəbe, Mənəfi qəv-quş, çəş-dim şırtəbe. Çəşon erəxəyn bə doxtori, yəni Mənəf həni orəxəy? Əmma doxtori iqlə sıxan votışe, beşe şe bəştə kə:

-Mənəf rəxe!

Həqeqətən, saati bə çəton Mənəfi vəziyət sof çokbe. Merdi bino kardışe qəp jəy, xorək harde.

Dı-se ruj bəçəton Mənəf əşte bə səpo binoş noy bo nəve. Əncəx həmməysə çoçin əçəy kardə qəponbin:

-Çımı çəşon epuşeədə hələ ağılhuş sədəmbe. Bəvədə az çı dınyo kəybədə bim. Axırəti kəybəvoni (dərvoni) vindəşe mı, təcub kardışe, vote:

-Tı iyo çiç kardedəş? Hələ boştı marde vey mandə, oqard bə dumu.

Votim:

-Iştənbəsə omənim, mını iyo bıvard heste.

Dərvon de rıki jəşe zikkə bə çımı sə:

-Səhv eqniyəş. Tı Mənəfi nubə hələ rəsəni, bışi, Səlyoni zu-zırno bıjən Mənəf oməniye iyo!

Piyəme damə bıbum. Dərvoni ənəxəbədə jəşe silli çımı qəvisə. Dik pelarzəym, xun rube çımı qəviku bənə ovəyzi... Şımə bəy şoydiyon...

Bəştə omə bəpeştə Mənəfi sıftənə parsış ımbe cəmatiku:

-Xəbə-xubə bıstənən, kiye ın Səlyoni zu-zırno bıjən Mənəf?

Umutışone:

-Hestebən jıqo odəm, bı rujonədə şə çı dınyo.

Çı həx-hisobi bıə bəçəton Mənəf vist sorən jiyəy. İnən bənə kəli bəsə har koysə vite, ko kardışe bənə əjdəho, jiyəy de xəşəconi!

Şık bə Xıdo yoliyəti!

Mart, 2012

BOÇİ İTONƏ MANDƏŞ?

(Bo kali səvodinon)

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

İ pıədəmon, i moədə; yurdımon i, kəmon i.
Çəmə lonəy ın Vətən: kəfşənımon, bəmon i.
Bandımon i, dıyomon; çinqilon i, dəmon i.
Deşmonon, dustımon i, bə səy rubə ğəmon i!

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

Şukur, Xıdo bəxş kardə bətı yolə fərosət,
Iştı nifoq, təfəkkur, viriski doə ləyoqət!..
Bo milləti yol-ruki bəs ki bədoy nəsihət?
Çidəniş məydonədə, məskən kardə xərobət?

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

Kıve ıştı xıdmətən, beneşi çı xəlqi yod.
Oxo esə ə vaxte bəpe bıbiy tı Fərhod!
Vindedəniş milləti tosnedə həzo fəryod?!
Lol, korbe yolə zillət, şərəfımon bıə bərbod!

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

Nuni dard, zoə-kinə dard oməni bo ki, bo ki?
Coliyəti bəştı çəşon vardəni yəni toyki?
Bəşt çı ğəfləto bəşt, bəşt, bə xəlqi bıkə çoki!
Dəştə ğələmi, zınəy kəşin bıkə yol-ruki!

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

Mardedəbu ın millət, ıştı jimon çı lozim?
Dimədə bənə merdi bə çəş çimon, çı lozim?
Rəğ-rişəku bexəbə bıə yətimon çı lozim?
Çı dasto beşəbu ın xəlq, bəy sutemon çı lozim?

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

Lənət bə merdi, jeni-bəştə kəyən xıvand ni!
Bəştə fikri, fikfami, bəştə rayən xıvand ni!
Diyə bəkay bə har qəvi, qıləy koyən xıvand ni!
Bə jəlevni Dədə yurd, İnə Vətən xıvand ni!

Bo milləti dard-ğəmi boçi biqonə mandəş?
Eqətə çəşon, quşon, boçi itonə mandəş?

CAMAL LƏLƏZOƏ

Mart, 2012

BILBILİ SƏDO

("Tolışi sədo" rujnomə basdə bə)

Im çı ğəme, çı otəşe?
Ğəlbım boçi ələtəşe?
Oşım eşə, həşi beşə,
İ vırədə az qardedəm,
Çəşi aston ekardedəm.

Bəçımı çəş han şedəni,
Çiçım pidə, əv bedəni.
Hiç rujonən dəvardəni
Orzuyon hiç, az mardedəm,
Yolə dardon ebardedəm.

Damə məkən, xunım siyo...
Dardon donə, ğəm osiyo.
Çı zəmonə qıy bısiyo!

Çımı dardon orəxdəni,
Xırtə hışkbə, ebardəni.

Bılbıl boştə lonə soxtə,
Loşğur jəydə ıştə nıxtə.
Kəjəlonən rə dəboxtə,
Əçəy sədo çı cur beşu?
Oxo çı cur vanq enışu?

Nəcəf Məmmədov--Lik

rəssam-şair

Təsisçi :
Rafiq Cəlilov

Tel.:+99470 909-85-90
E-mail: celilovrafiq@mail.ru
Qəzetin elektron variantını
tolishonsedo.ucoz.com
səhifəsində oxuya bilərsiniz

Redaksiyanın ünvanına göndərilən əlyazmalar müəlliflərə qaytarılmır və mətnlərə rəy verilmir.
Faktlara görə yalnız müəlliflər məsuliyyət daşıyırlar.
Müəlliflərlə redaksiyanın mövgeyi uyğun gəlməyə bilər.

Qəzet Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.

Qeydiyyat nömrəsi:3462

Tiraj: 1000

Hesab nömrrəsi:
AZN üçün: "Bank of Baku"
ASC Yasamal filialı
Cəlilov Rafiq Şahrza oğlu
hesab nömrəsi 3801000000159315
VÖEN 1700038881
kod 506322
müxbir hesab 0137010007944
S.W.I.F.T JBBKAZ22

US Dollars:
Jalılov Rafig Shahrza oghlu ACC N
3811001000159315
İNTERMEDİARY BANK
Standard Chartered Bank, New York
CORR. ACC. 3582023389001
SWIFT: SCBLUS33
BENEFICIARY BANK:
"Bank of Baku" OJS S.W.I.F.T. JBBKAZ22
Baku, Azerbaijan